

Orchis coriophora L. na Pomorzu Gdańskim

Orchis coriophora L. in the Pomorze Gdańskie region

TOMASZ S. OLSZEWSKI

T. S. Olszewski, Katedra Taksonomii Roślin i Ochrony Przyrody, Uniwersytet Gdański, Al. Legionów 9, 80-441 Gdańsk, e-mail: tso@univ.gda.pl

ABSTRACT: The distribution of *Orchis coriophora* in the Pomorze Gdańskie region is described. The only locality in the region has not been confirmed. The species is regionally extinct (RE).

KEY WORDS: *Orchis coriophora*, *Anacamptis coriophora*, regionally extinct species, the Pomorze Gdańskie region

Storczyk cuchnący *Orchis coriophora* L. (Orchidaceae) jest byliną wytwarzającą charakterystyczne brunatnoczerwone kwiaty, o bardzo specyficznym, nieprzyjemnym dla człowieka zapachu, co znalazło odzwierciedlenie w jego naukowej nazwie. Roślina ta rośnie głównie na wilgotnych łąkach, a także w murawach, w widnych lasach i zaroślach, na glebach zasadowych, wilgotnych lub suchych (Raciborski 1919; Szlachetko, Skakuj 1996; Buttler 2000; Kretschmar i in. 2007).

Zasięg storczyka cuchnącego obejmuje Europę (bez części północnej kontynentu – Wysp Brytyjskich, Skandynawii i północnej Rosji), Bliski Wschód do Kaukazu i południowych wybrzeży Morza Kaspijskiego (Kretschmar i in. 2007). W Polsce *Orchis coriophora* notowany był na około 100 stanowiskach, z których zdecydowana większość ma obecnie charakter historyczny (Bernacki, Adamowski 2001; Zając, Zając 2001). Ostatnio stwierdzono go jedynie na 3 stanowiskach – Biedrusko pod Poznaniem, Wizna nad Narwią, Kotlina Sandomierska (Stachnowicz 1997; Głowacki i in. 2004; Krawczyk 2008).

Storczyk cuchnący należy do roślin wymierających (krytycznie zagrożonych) (E) w skali Polski (Zarzycki, Szelaąg 2006). Na Pomorzu Zachodnim ma status taksonu wymarłego (Ex) (Żukowski, Jackowiak 1995), a na Pomorzu Gdańskim gatunku regionalnie wymarłego (RE) (Markowski, Buliński 2004). Objęty jest on ścisłą ochroną gatunkową (por. Rozporządzenie... 2004).

Orchis coriophora został ostatnio przeniesiony do rodzaju *Anacamptis* (jako *A. coriophora*) (por. Bateman i in. 1997; Kretschmar i in. 2007) jednak w większości publikacji funkcjonuje jako przedstawiciel rodzaju storczyk (por. np. Mirek i in. 2002; Zając, Zając 2001). W związku z tym ze względów informacyjnych w niniejszej pracy występuje on jeszcze jako przedstawiciel rodzaju *Orchis*.

Celem opracowania było poznanie rozmieszczenia i weryfikacja kategorii zagrożenia *Orchis coriophora* na Pomorzu Gdańskim. Zostało ono wykonane w ramach prac nad krytyczną listą roślin naczyniowych Pomorza Gdańskiego i uaktualnioną wersją czerwonej listy regionu.

1. Materiał i metody

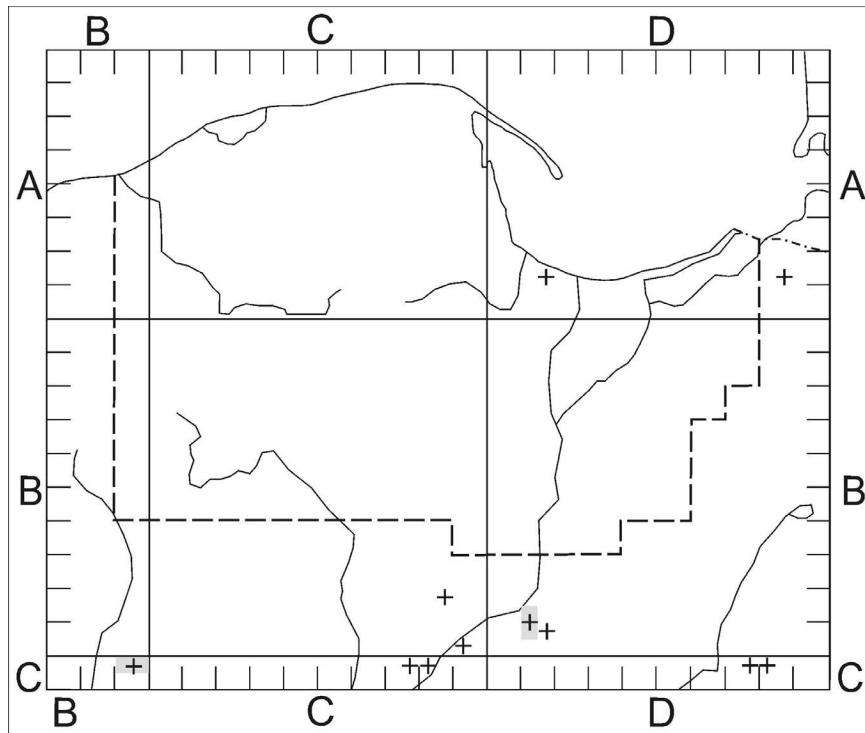
Materiał do badań nad rozmieszczeniem na Pomorzu Gdańskim stanowiły publikowane i niepublikowane dane literaturowe z lat 1897-2001 oraz wyniki własnych badań terenowych przeprowadzonych w 2009 r. Granice Pomorza Gdańskiego przyjęto za Markowskim i Bulińskim (2004).

Na podstawie zebranych informacji sporządzono wykaz stanowisk, z lokalizacją w sieci kwadratów ATPOL (por. Zając 1978), w postaci uszczegółowionej, tj. w kwadratach niższego rzędu o boku 5 km (por. Markowski, Buliński 2004). W opisie stanowisk przyjęto poniższe skróty: jez. – jezioro, k. – koło, m. – miejscowość, rez. – rezerwat. W przypadku stanowisk o słabo sprecyzowanej lokalizacji podano dwa sąsiednie kwadraty ATPOL jako możliwy obszar występowania. O ile było to możliwe, przy opisie stanowisk podano datę odnotowania gatunku w terenie. Dla stanowisk objętych ochroną rezerwatową podano czas powołania rezerwatu i jego nazwę. Zgromadzone dane posłużyły do sporządzenia mapy rozmieszczenia *Orchis coriophora* na Pomorzu Gdańskim i w jego bezpośrednim sąsiedztwie w siatce kwadratów ATPOL.

2. Wyniki

Wykaz stanowisk

DA81d – Mierzeja Messyńska, NW część Wyspy Sobieszewskiej (Gräbner 1897 za Abromeitem i in. 1940) (ryc. 1); gatunku nie odnotowano w okresie późniejszym (por. Lange 1906; Preuss 1906a, b; Kalkreuth 1937; Buliński 1996c; Smykowska 2001); prawdopodobnie stanowisko nieistniejące (Preuss 1911); od 1959 r. rez. „Ptasi Raj”; w 2009 r. nie odnaleziono i uznano za historyczne (T. S. Olszewski 2009, mat. niepubl.); stanowiska brak w ATPOL-u (por. Zając, Zając 2001).

Ryc. 1. Rozmieszczenie *Orchis coriophora* na Pomorzu Gdańskim i w jego bezpośrednim sąsiedztwie.

Fig. 1. Distribution of *Orchis coriophora* in Pomorze Gdańskie region and adjacent areas.

3. Podsumowanie wyników i dyskusja

W atlasie rozmieszczenia ATPOL (Zajac, Zajac 2001) brak jest informacji o występowaniu *Orchis coriophora* na Pomorzu Gdańskim. Jednak według badaczy niemieckich odnotowano jego obecność w północno-zachodniej części Wyspy Sobieszewskiej (por. Gräbner 1897 za Abromeitem i in. 1940). Stanowisko to razem ze stanowiskiem koło Braniewa są najdalej na północ wysuniętymi miejscami, z których gatunek był podawany w Polsce.

Gräbner (1897 za Abromeitem i in. 1940) nie podaje na jakim siedlisku występował storczyk cuchnący na Mierzei Messyńskiej. Prawdopodobnie rósł on na wilgotnych łąkach nad jeziorem Ptasi Raj. W podobnych układach odnotowano go na innych polskich stanowiskach (por. Faliński 1972; Stachnowicz 1997; Głowacki i in. 2004; Krawczyk 2008). Omawiane stanowisko *Orchis coriophora* na Wyspie Sobieszewskiej zanikło prawdopodobnie krótko po jego odnotowaniu w 1897 r., o czym świadczyć może brak doniesień o jego występowaniu w okresie późniejszym (por. Lange 1906; Preuss 1906a, b, 1911; Kalkreuth 1937). Także

na większości stanowisk sąsiadujących z Pomorzem Gdańskim ostatnie notowania badanego gatunku pochodzą z podobnego czasu tj. z drugiej połowy lub końca XIX wieku (por. Rosenbohm 1878; Grütter 1887, 1889, 1890a, b; Scholz 1896) (tab. 1).

Tabela 1. Stanowiska *Orchis coriophora* położone w sąsiedztwie Pomorza Gdańskiego
Table 1. The localities of *Orchis coriophora* located in adjacent areas of the Pomorze Gdańskie region

BC09a/b – łąka między m. Krajenka a m. Annapole (Rosenbohm za Klinggraeffem 1881; Rosenbohm 1878 za Abromeitem i in. 1940); stanowisko historyczne (Zajac, Zajac 2001);
CB88b – wąwóz między m. Drzycim a m. Gródek (Grütter 1886/89 za Abromeitem i in. 1940); 1886 r. (Grütter 1887(1888); stanowisko historyczne (Zajac, Zajac 2001);
CB99c – Kępa Panieńska [na NW od m. Chełmno], na łące (Scholz 1896); nie odnotowano (Wodziczko 1926); od 1922 r., a potem ponownie od 1956 r. rez. „Ostrów Panieński”; stanowisko historyczne (Zajac, Zajac 2001);
CC07b – łąka na NE od m. Wałdowo (Grütter 1890(1891)b; stanowiska historyczne (Zajac, Zajac 2001);
CC08a – na W od drogi do m. Małociechowo (Grütter 1886/89 za Abromeitem i in. 1940; Grütter 1890 (1891)b); stanowisko historyczne (Zajac, Zajac 2001);
CC08a – łąka między m. Wałdowo i m. Luskowo (Grütter 1886/89 za Abromeitem i in. 1940); łąka między m. Luskowo i Wałdowo, 2 okazy, 1888 r. (Grütter 1889(1890); stanowisko historyczne (Zajac, Zajac 2001);
CC08a – k. m. Luskowo, 1889 r. (Grütter 1890(1891)a; stanowisko historyczne (Zajac, Zajac 2001); stanowiska zlokalizowane w kwadracie CC08a potraktowano jako odrębne, gdyż tak zostały opisane przez Grüttera (1889, 1890a, b);
DA88d – Bobrowiec k. m. Braniewo (Sadrinna 1845 za Abromeitem i in. 1940); stanowisko historyczne (Zajac, Zajac 2001);
DB81c/DB91a – brzeg Jez. Rudnickiego Wielkiego (Scharlok 1879 za Abromeitem i in. 1940); stanowisko historyczne (Zajac, Zajac 2001);
DB91b – podmokła łąka k. m. Turznice (Rosenbohm 1878); stanowisko historyczne (Zajac, Zajac 2001).

Zanik stanowisk *Orchis coriophora* w Polsce związany jest z przekształcaniem i niszczeniem jego siedlisk, takim, jak np. zaniechanie użytkowania, osuszanie wilgotnych łąk lub zarastanie muraw (por. np. Bernacki, Adamowski 2001). Prawdopodobnie przyczyny ustąpienia badanego gatunku na Mierzei Messyńskiej miały podobny charakter. Obecnie siedlisko wilgotnych łąk w północno-zachodniej części Wyspy Sobieszewskiej praktycznie nie istnieje – zanikło ono w wyniku ekspansji trzciny. O jego występowaniu w przeszłości świadczyć mogą małopowierzchniowe zbiorowiska łąkowo-szuwarowe występujące wśród szuwaru trzcinowego (por. Sulma 1958; Buliński 1996b).

Wobec nie potwierdzenia obecności *Orchis coriophora* na terenie Pomorza Gdańskiego w ciągu ponad 100 lat, jego status jako gatunku wymarłego regionalnie (RE) zostaje podtrzymany. Tym niemniej zaleca się dalsze wizytacje stanowiska na Wyspie Sobieszewskiej na wypadek jego powtórnego stwierdzenia,

a także zwracanie uwagi na ewentualne występowanie storczyka cuchnącego w innych częściach regionu.

Podziękowania

Autor serdecznie dziękuje koleżance dr Joannie Bloch-Orłowskiej za pomoc w wykonaniu mapy.

Literatura

- ABROMEIT J., NEUHOFF W., STEFFEN H. 1940. Flora von Ost- und Westpreussen. 2(5), s. 877-1248. Kommissionsverlag Gräfe und Unzer, Berlin-Königsberg.
- BERNACKI L., ADAMOWSKI W. J. 2001. EX *Orchis coriophora* L. Storczyk cuchnący. – W: KAZMIERCZAKOWA R., ZARZYCKI K. (red.), Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Polska Akademia Nauk, Instytut Botaniki im. W. Szafera, Instytut Ochrony Przyrody, Kraków, s. 558-560.
- BULIŃSKI M. 1996a. Projekt działań w rezerwacie „Ptasi Raj” koło Gdańska – przykładem poszukiwania dróg naturalizacji terenów cennych przyrodniczo. – Przegł. Przyr. 7(3-4): 167-174.
- BULIŃSKI M. 1996b. Roślinność rzeczywista. – W: PRZEWOŹNIAK M. (red.), Materiały do monografii przyrodniczej regionu gdańskiego. 1. Nadmorskie rezerwaty przyrody (część 1). Monografia rezerwatu przyrody „Ptasi Raj”. Wyd. Gdańskie, Gdańsk, s. 200-209.
- BULIŃSKI M. 1996c. Flora roślin naczyniowych. – W: PRZEWOŹNIAK M. (red.), Materiały do monografii przyrodniczej regionu gdańskiego. 1. Nadmorskie rezerwaty przyrody (część 1). Monografia rezerwatu przyrody „Ptasi Raj”. Wyd. Gdańskie, Gdańsk, s. 210-220.
- BUTTLER K. P. 2000. Storczyki. Dziko rosnące gatunki i podgatunki Europy, północnej Afryki i Bliskiego Wschodu. Świat Książki, Warszawa, 286 ss.
- FALIŃSKI J. B. 1972. Antropogeniczne zagrożenia i program ochrony muraw kserotermicznych na kemach w północnej części Równiny Bielskiej. – W: FALIŃSKI J. B. (red.), Synantropizacja szaty roślinnej IV. Synantropizacja szaty roślinnej w parkach narodowych i rezerwach przyrody. Materiały Sympozjum w Białowieży, 16-19.VI.1971. – Phytocoenosis 1(4): 287-305.
- GŁOWACKI Z., GRUŻEWSKA T., GRUŻEWSKI M., RACZUK J. 2004. Nowe stanowisko *Orchis coriophora* (Orchidaceae) w dolinie Narwi pod Wizną (północno-wschodnia Polska). – Fragm. Flor. Geobot. Polonica 11(2): 287-292.
- GRÜTTER M. 1887(1888). Bericht des Herrn Lehrer Max Grütter über seine botanischen Exkursionen von 1886. – W: Bericht über die 25. Versammlung des preussischen botanischen Vereins zu Insterburg am 5. October 1886. – Schrift. Physik-Ökon. Ges. Königsberg 28: 62-66.
- GRÜTTER M. 1889(1890). Bericht des Lehrers Max Grütter in Luschkowo über seine Exkursionen in Jahre 1888. – W: Bericht über die 27. Gesamtsitzung des Preussischen Botanischen Vereins zu Graudenz am 2. October 1888. – Schrift. Physik.-Ökon. Ges. Königsberg 30: 55-72.
- GRÜTTER M. 1890(1891)a. Bericht des Lehrers Max Grütter in Luschkowo über seine Exkursionen in Jahre 1889. – W: ABROMEIT J., Bericht über die 28. Jahresversammlung des Preussischen Botanischen Vereins zu Braunsberg am 8. October 1889. – Schrift. Physik.-Ökon. Ges. Königsberg 31: 9-13.

- GRÜTTER M. 1890(1891)b. (Bez tytułu). – W: ABROMEIT J., Bericht über die 28. Jahresversammlung des Preussischen Botanischen Vereins zu Braunsberg am 8. October 1889. – Schrift. Physik.-Ökon. Ges. Königsberg 31: 28.
- KALKREUTH P. 1937. Die Vegetation der Messinahalbinsel bei Östlich-Neufähr. – Ber. Westpreuss. Bot.-Zool. Ver. 59: 110-119.
- KLINGGRAEFF H. VON 1881. Versuch einer topographischen Flora der Provinz Westpreussen. – Schrift. Natur. Gesell. Danzig, NF 5(1-2): 82-232.
- KRAWCZYK R. 2008. Nowe stanowisko storczyka cuchnącego *Orchis coriophora* L. w Kotlinie Sandomierskiej. – Chrońmy Przyr. Ojcz. 64(3): 57-62.
- KRETSCHMAR H., ECCARIUS W., DIETRICH H. 2007. The orchid genera *Anacamptis*, *Orchis*, *Neotinea*. Phylogeny, taxonomy, morphology, biology, distribution, ecology and hybridisation. EchinoMedia, Bürgel, 544 ss.
- LANGE P. 1906. Über die Schwemmlandinsel Messina, ihre Besiedelung durch Pflanzen und interessante Pflanzenformen auf derselben. – Ber. Westpreuss. Bot.-Zool. Ver. 28: 97-99.
- MARKOWSKI R., BULIŃSKI M. 2004. Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Gdańskiego. Endangered and threatened vascular plants of Gdańskie Pomerania. – Acta Bot. Cassub., Monogr. 1: 1-75.
- PREUSS H. 1906a. Vorarbeit zu einer Flora der Frischen Nehrung. – Ber. Westpreuss. Bot.-Zool. Ver. 28: 13-21.
- PREUSS H. 1906b. Die Vegetationsverhältnisse der Frischen Nehrung westpreußischen Anteils. A. W. Kafemann, Danzig, viii + 58 ss.
- PREUSS H. 1911. Die Vegetationsverhältnisse der westpreußischen Ostseeküste. – Ber. Westpreuss. Bot.-Zool. Ver. 33: 1-119 + mapa.
- RACIBORSKI M. 1919. Rząd: Gynandrae, Prętosłupowe. Rodzina: Orchidaceae, Storczykowie. – W: RACIBORSKI M., SZAFER W. (red.), Flora Polska. Rośliny naczyniowe Polski i ziem ościennych. Tom I. Paprotniki, iglaste i jednoliścienne (z tablicą i 41 rycinami). Nakładem Akademii Umiejętności, Kraków, s. 365-398.
- ROSENBOHM E. 1878. Bericht des Herrn Rosenbohm über seine Excursionen bei Graudenz. – W: Bericht über die sechszehnte Versammlung des preussischen botanischen Vereins zu Neustadt (Westpr.) am 1. October 1877. – Schrift. Physik.-Ökon. Ges. Königsberg 19(1): 76-81.
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących roślin objętych ochroną. – Dz. Ust. 168, Poz. 1764: 11800-11813.
- SCHOLZ J. B. 1896. Vegetationsverhältnisse des preussischen Weichselgeländes. – Mitteil. Copernicus Ver. f. Wissenschaft u. Kunst z. Thorn 11: 1-206.
- SMYKOWSKA S. N. 2001(mscr.). Flora naczyniowa Wyspy Sobieszewskiej - przestrzenne zróżnicowanie oraz ocena różnorodności florystycznej. Praca magisterska wykonana w Katedrze Taksonomii Roślin i Ochrony Przyrody Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- STACHNOWICZ W. 1997. Osobliwości florystyczne poligonu wojskowego „Biedrusko” koło Poznania. – Bad. Fizjogr. Pol. Zach. Ser. B – Botanika 46: 163-174.
- SULMA T. 1958. Zagadnienie ochrony przyrody na Mierzei Wiślanej. – Ochr. Przyr. 25: 70-95.
- SZLACHEIKO D. L., SKAKUJ M. 1996. Storczyki Polski. Wyd. Sorus, Poznań, 248 ss.
- WODZICZKO A. 1926. Ochrona przyrody szaty roślinnej na Pomorzu. – Ochr. Przyr. 6: 35-50.
- ZAJĄC A. 1978. Założenia metodyczne „Atlasu rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce”. – Wiad. Bot. 22(3): 145-155.

- ZAJĄC A., ZAJĄC M. (red.) 2001. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. Nakł. Prac. Chorologii Komputerowej Inst. Botaniki UJ, Kraków, xii + 716 ss.
- ZARZYCKI K., SZELĄG Z. 2006. Red list of the vascular plants in Poland. Czerwona lista roślin naczyniowych w Polsce. – W: MIREK Z., ZARZYCKI K., WOJEWODA W., SZELĄG Z. (red.), Red list of plants and fungi in Poland. Czerwona lista roślin i grzybów Polski. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków, s. 9-20.
- ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. 1995. Lista roślin naczyniowych ginących i zagrożonych na Pomorzu Zachodnim i w Wielkopolsce. – W: ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. (red), Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Zachodniego i Wielkopolski. – Prace Zakładu Taksonomii Roślin UAM w Poznaniu 3: 9-96.

Summary

The aim of the research was to verify distribution and threat category of *Orchis coriophora* L. (Orchidaceae) in the Pomorze Gdańskie region. The only locality noted within the region was situated in Mierzeja Messyńska (NW part of Sobieszewska Island, ATPOL grid square DA81d), but nowadays it has a historical character. The status of regionally extinct species (RE), evaluated by Markowski and Buliński (2004), has been confirmed.